

Bárdi Nándor ankét-válasza a Koinonia kiadó autonómia kötetében

Ha az autonómia fogalmát akarjuk felkutatni, akkor honnan érdemes időben elindulnunk?

Talán nem is csak az időben kell elindulnunk, hanem a kifejezés tartalma felől. Az autonómia fogalma sokrétű jelentéssel bír. Mára az erdélyi magyar közbeszédben egy retorikai hívó szóként működik, hol erősebb, hol gyengébb mozgósító hatással. Nekem, mint szaktörténésznek az a dolgom, hogy a kifejezést önmagát a saját társadalmi, politikai, gazdasági viszonyrendszerében történetileg elhelyezzem.

Az első toposz a Szent István-i Intelmekre alapozott befogadó nemzetiségpolitika, amelyről a két világháború között Mályusz Elemér Szekfű Gyulával szemben kimutatta, hogy az „idegenek” a királyi udvarban élőkre vonatkoznak, miközben a település-névtan tanulsága szerint az ide érkező kisebb idegen csoportokat széttelepítették a vármegyékben. De már itt tisztázni kell, hogy királyi alattvalókról van szó, akiknek rendi pozíciójuk a meghatározó nem pedig, hogy milyen nyelven beszélnek. (Lásd Eröss Vilmos feldolgozását a vitáról.)

Egy második toposz lehet a *rendi kiváltságként* működő autonómiák rendszere. A XII. századtól már nem szétszórtva jöttek a napnyugati telepések, hanem II. Géza király tudatosan támogatta a bizánci betörésekkel szemben és a sótermelés érdekében a német telepések betelepülését, majd II. András 1211-ben az addig besenyők lakta Barcaságot a Szentföldről távozó Német Lovagrendnek adta, azért, hogy megvédjék a kun támadásoktól. Csakhogy egy évtized múlva a Lovagrend megerősödve már saját fejedelemségre tört, pápai felajánlkozással, ezért kellett II. Andrásnak 1225-ben kiűzni a lovagokat Magyarországról, hogy majd Poroszországba építsék fel államukat. Ennek azonban előfeltétele volt, hogy az addig Barót és Szászsebes között Nagyszeben központtal megtelepedett, a legkülönbözőbb német nyelvterületekről érkezett csoportokat közös joghatóság alatt a királyság szövetségesévé tegyék. Ez az „arany szabadságlevél”, az Adreaneanum (1224) létrejöttének egyik közvetlen előzménye. A telepéseket az addigi külön ispánságok helyett egységes jogi személyként kezelték. (Csak a területükön élők közül választhattak bírót, papjaikat maguk választották, szokásjogaikat a XIX. század közepéig használták, a területen nemesi előjogokkal nem élhettek, a király adományozta földjük pedig elidegeníthetetlen volt.) Szeben és környéke egy politikai egységként, egy bíró alá tartozott. A szászok (egyetlen szebeni) grófját a király, majd a székek bírái választották meg. A többször megerősített kiváltságlevelet Mátyás terjesztette ki a 7-8 székből élő szászokra, a Királyföldre 1486-ban. Ezzel jött létre a Szász Egyetem, amelynek igazgatási, törvényhozói, bíraskodási, gazdasági és politikai-döntéshozó jogköre volt. Mindezt azért taglaltam ilyen részletesen, mert ezzel párhuzamosan zajlott az erdélyi rendek intézményesülése a nemesi vármegyékben és a székely önkormányzatok kialakulása. Itt mindig hangsúlyozni kell, hogy ezeknek a kiváltságoknak nem valaminő felvilágosult tudatállapot, hanem mindig konkrét biztonságpolitikai-gazdasági érdekek és alkuk képezték az alapját. (Lásd Hermann Gusztáv és Vogel Sándor vonatkozó tanulmányait.)

Ugyanez határozza meg a Keleti Magyar Királyságból létrejött Erdélyi Fejedelemség nemzetközi és belső viszonyrendszerét is: az állandó kisszerűnek tűnő egyensúlykeresés kívülről, belül. Itt ezen keretek között alakult ki Erdélyben először a szászoknál az egyházi függetlenség, majd a reformáció korában az egyházi pluralizmus is, amely megint megakadályozza vallási, majd nyelvi-kulturális monopolhelyzetek kialakulását. Lényegében kulturálisan megosztott kistérségek mozaikjáról van szó 1790-ig, amikor a nemzetiségi kérdés, mint politikai probléma jelenik meg. (A nemzetiségi törekvéseket részletesen dokumentálta Kemény G. Gábor több munkájában.)

A rendi kiváltságok sajátosságai, az egyházi pluralizmus, a különleges intézményeivel, mint a katolikus státus, a közigazgatási különállások rendszerének hagyománya jelentené a magyar történelemben az erdélyi kérdést?

Az erdélyi kérdés nem pusztán a magyar nemzetépítés problémája, épp úgy a román és a kisebbségi szász, sváb párhuzamos nemzetépítő eliteké. *Köztes-Európában* (Németország és Oroszország között, Finnországtól Görögorszáig) az utóbbi kétszáz év – mostani szempontunkból – legfontosabb folyamata a birodalmak felbomlása és az etnokulturális közösségek tudatosulása, párhuzamos nemzet- illetve nemzetállam építése volt. A nagy kérdés, hogy az erdélyi magyar, román és német elitek mennyiben a regionális érdekeknek és mennyiben a régió túllepő egyetemes nemzetesítő érdekek alapján alakítják ki a stratégiáikat. Abban, hogy a vallási, nyelvi törésvonalak erősebbnek bizonyultak már a XVIII. században, mint a regionális érdekek meghatározó volt a Habsburg Birodalmi politika. Egyrészt a görög katolikus vallás intézményesítésével, másrészt a II. Józsefi abszolutista reformokra adott reakciókkal. Harmadrészt pedig világosan kell látni, hogy míg 1790-ben szerb vagy román etnokulturális nemzeti mozgalmakról beszélhetünk, addig a magyar rendek egy birodalom politikai nemzeteként fogták fel szerepüket.

De mi is az *erdélyi kérdés*? Hogyan ragadható meg? Ez egyrészt lehet a régió állami hovatartozásának ügye (Romániához, Magyarországhoz vagy független államként avagy egy konföderáció részeként). Másrészt ide tartozik, hogy az adott államalakulaton belül a régiót, hogyan kezelik, milyen közigazgatási önállósággal bír: birodalmi kancellária irányítja, külön diétája van szűkebb vagy szélesebb jogkörökkel, nemzetiségi alapon szervezett képviselői szervek konszenzusa a meghatározó, csak a nyelvi jogokban elkülönülő sajátos közigazgatási egységként működik, semmilyen régió szintű elkülönülés, legfeljebb megyei sajátosságok jellemzik. Harmadrészt ez alatt érthetjük az Erdélyen belüli nemzetiségi viszonyok kezelésére kialakult interetnikus alkukat, szokásokat, közigazgatási technikákat. A problémák megoldására elég sok módszerrel próbálkoztak és még többre tettek javaslatot.

Mindezekkel párhuzamosan folyamatosan jelen vannak az Erdélyről, mint régióról különböző szemszögből és pozícióból megfogalmazott képzetek, ideológiák, jövőképek, elvárások, amelyek a legkülönbözőbb funkciókat tölthetik be. Ezt persze nem lehet elválasztani a konkrét politikai, jogi viszonyoktól, de érdemes ezeket, mint értelmezési kereteket külön kezelni.

Arra is van tipológia, hogy miként lehet az Erdéllyel kapcsolatos politikai, nemzetiségi terveket megvalósítani?

Két nagy csoportból indulhatunk ki. A *határváltoztatással járó terveket* el kell választani a határváltozást nem igénylő megoldásoktól. Az előbbi csoportba a következő megoldások tartoznak: 1. Erdély Magyarországon belül (autonómiájának biztosításával vagy a nélkül), 2. Erdély Románián belül (autonómiájának biztosításával vagy a nélkül), 3. önálló erdélyi állam (kantonális közigazgatással vagy a nélkül), 4. Erdély területének megosztása Románia és Magyarország között (lakosságcserevel vagy a nélkül). 5. Erdély, mint a Habsburg Birodalom vagy a Szovjetunió koronatartománya/tagköztársasága. 6. Födereációs tervek magyar-román, magyar-román-szerb (Duna-konföderáció), Habsburg monarchia és Románia (Aurel Popovici). A *határváltoztatást nem igénylő kezelési módok*: 1. lakosságcsere, 2. kivándoroltatás, 3. homogenizációs-asszimilációs program, 4. etnikailag nem semleges modernizációs programok, 5. nemzetiségi törvény, törvénytervezetek, 6. nemzeti autonómia biztosítása – a) személyi/kulturális autonómia, b) területi autonómia c) székely autonómia – biztosítása.

De ha már itt tartunk azt is érdemes tisztázni, hogy 1918 előtt, a történeti Erdélyről beszélünk (kb. 56 km²), míg az 1918 után, a Magyarországtól Romániához csatolt területek összességét értjük a jelenkori Erdély alatt a (102 ezer km² a történelmi Erdélyen túl Királyföld, Székelyföld, a megyék) Máramarossal, a Partiummal és a Bánsággal.

Hogyan lesz a kiváltságból norma és nemzeti program?

Bizonyos értelemben erre is példa a sajátos intézményalakulás pl. az előbbi kérdésben felvetett Erdélyi Katolikus Státus működése (1556–1932). Ez egy a katolikus egyházon belül egyedülálló önkormányzati intézmény, amelyet a státusgyűlés illetve annak az igazgatótanácsa vezet, és azon belül a világiak voltak mindig többségben. Ennek létrejötte azzal magyarázható, hogy 1556 után, másfél évszázadig gyulafehérvári püspök nélkül maradt és az erdélyi katolikusságot, mind az iskolaszervezést és egyházfenntartást, egyáltalán az egyház elismertetését a székely községek, a nemesség, az erdélyi katolikus arisztokrácia szervezte meg. Amikor a Diploma Leopoldium (az erdélyi vallásügyek rendezése, 1690) után újra gyulafehérvári püspököt neveztek ki (1712) akkor már az egyházhoz visszakerülő vagyontárgyak, ingatlanok kezelését erre a Clerus et Statusra bízta. De ide kerültek később a szerzetes rendek vagyongyűei és az oktatásügy is és 1773-tól hivatalosan is Erdélyi Katolikus Státus lesz az elnevezése, 1932-ig amikor a román állam által kieroszakolt római megállapodással Gyulafehérvári Római Katolikus Püspökség Egyházmegyei Tanácsává alakul és a világi tagok jelentős részét Bukarestből nevezik ki, így jelentősen csökken az intézmény kisebbségvédelmi szerepe. De maga az egyházi önkormányzatiság igénye, értéke egyértelműen megmarad.

Az önkormányzatiság igénye és emléke a XX. század első felében még rendkívüli erővel bírt a helyi társadalmak szintjén is, ahol a holisztikus helyi közösségekbe az államigazgatás a XIX. század végén a XX. század elején jelenik meg erőteljesebben és egyre másra az addigi helyi közösségi szabályozásokat az állami közigazgatási szabványok, földhasználati előírások,

az állami közigazgatás megjelenése alakítja át. (A modernizáció, a modernizáló állam és a helyi autonómiák viszonyának XIX. század végi viszonyát elemzi Pál Judit több munkájában.) Ennek következtében olyanok választódnak ki a helyi társadalom vezetőinek is, akik megfelelőek lesznek ennek az új modernebb igazgatási rendszernek a működtetésére, azt képesek kiszolgálni, tárgyalóképesek és így a helyi közösségi igazgatás is leszűkült. Ezt a jelenséget (a külső kiszolgáltatottság növekedését) az első világháború utáni új államhatalmi berendezkedés miatt aztán még súlyosabban élték meg az erdélyi magyarok a hivatalos világgal való érintkezésben a diszkrimináció, a nyelvi nehézségek miatt. Így alakult ki a tömbmagyar területeken és a magyar többségű településeken egy kettős hatalmi szerkezet. Így idegenednek el az állami intézmények a magyar közösségtől. S ezzel párhuzamosan az állam szerepe is egyre jobban megnőtt a helyi közösségekben és a mindennapi életben. Ugyanakkor a helyi önállóságok radikális korlátozása a két világháború között nem csak az impériumváltás közelsége miatt volt erős élmény, hanem mert *akkor még szociológiai értelemben az erdélyi magyarság nem volt kisebbség*, hisz a társadalmi, gazdasági, kulturális pozíciói (urbanizáltság, iskolai végzettség, foglalkozás, vagyoni állapot) sokkal jobbak voltak, mint az többségi nemzeté. (De rosszabbak, mint a németek és a zsidók mutatói.) Mégis állami alávetettként, diszkriminálva találkozott a modern államépítéssel.

Végezetül a hosszas fogalmi taglalás végén még egy szemléleti problémára szeretném felhívni a figyelmet. A román és a magyar eltérő társadalom és közigazgatási fejlődésből adódóan a magyar közgondolkodásban az autonómia általában egy alulról felépülő választott képviselői rendszerrel kapcsolódik össze, míg a románul eleve dekoncentrációról beszélünk. Tehát arról, hogy a központi hatalom bizonyos jogköröket delegál az általa helyi szinten megbízott személynek vagy testületnek. Tehát a központi hatalom legitimitása nem alulról, regionálisan épül fel. Ez két párhuzamos értelmezés, még ha a kifejezések hasonlóak is. Ezzel is magyarázható Bukarestből nézve a „provincia” – különösen az erdélyiek, főleg a székelyföldiek – szeparatizmusa, nehézkes makacssága, miközben ha „kijárásról” van szó ők is nagyon jól teljesítenek.

Ahogy a magyar törekvéseket Bukarestből ma is félreértik, nem lehet, hogy történetileg ugyan így félreértették vagy nem fogták fel súlyának megfelelően Budapesten a román nemzeti autonómia törekvéseket?

A dolog leegyszerűsítése volna pusztán félreértésekről vagy meg nem értésekről beszélni. A középkori Erdély sokféle partikuláris érdeket magában hordozó mozaik szerkezetének felbomlásával a régiót a mai napig a különböző centrumok (Budapest, Bukarest) próbálják felülről összeszervezni. S itt talán nem is az az igazi kérdés, hogy miért nem alakulhatott ki a különböző kultúrák között egyfajta konszociális modell, hanem az, hogy az állami integráció kényszerével szemben (Unió, megyésítés, majd Nagyrománia egységesítése, Magyar Autonóm Tartomány, új megyerendszer kialakítása, euró-régiók), miként fejlődik a nemzeti autonómia gondolata, mint jövőkép, a rendi különállás hagyományának megőrzésétől a modern kulturális autonómia igényéig. Visszakanyarodva a regionális viszonyokba való beavatkozáshoz: a magyar függetlenségi és nemzetépítési érdekek érvényesítése szakította meg az 1820-as évek román-magyar közeledését, az 1860-as évek autonóm Erdély berendezkedését, és Tisza István 1910-es években kezdeményezett román-magyar

megegyezési kísérletét. (Lásd Bíró Sándor tanulmányát az erdélyi román és magyar elit XIX. századi viszonyának változásáról. Vagy Ábrahám Barna könyvét az erdélyi román polgárosodásról.) A román nemzetállam építése folyamatában az 1918–1919-es impériumváltás körülményei, az 1923-as alkotmány, az 1929–1931-es decentralizációs kísérlet sikertelensége tette lehetetlenné a sajátos erdélyi viszonyoknak megfelelő közigazgatási berendezkedés létrehozását.

Mikor és hogyan jelennek meg a román autonomista törekvések?

Erdélyben a nemzetiségi kérdés az 1790-es országgyűlésen jelenik meg először, mint politikai probléma. 1918-ig a román törekvések tekintetében két korszakot különböztethetünk meg. Az első, amely 1791–1868 között húzható meg a Supplex Libellus Valachorumtól az 1868-as nemzetiségi törvényig tartott. Ebben az időszakban az erdélyi román törekvések központi gondolata a románság beemelése az erdélyi rendi politikai szerkezetbe egyházi és etnikai alapon. 1848-ban pedig az unió elutasítása és az önálló egyházi és politikai intézményekhez való jog biztosítása került előtérbe. Magyar részről a francia mintájú nemzetfelfogásra épülő magyar államiság megteremtése, a két haza egyesítése, s ezzel az erdélyi magyar rendek pozícióinak megőrzése állt a középpontban. A magyar politikai elit 1868-ra a nemzetiségek nyelvhasználatában, az anyanyelvű elemi oktatás biztosításában és az egyházi egyenrangúság terén tettek bizonyos engedményeket, fenntartva és fejlesztve a magyar nemzetállami koncepciót.

Az 1790-es Supplex Libellus Valachorum, amelyet az erdélyi országgyűlés 1791-ben elutasított alapvetően négy dolgot kért: az erdélyi románság negyedik rendként való elismerését; a görög keleti egyház bevett felekezeti státusát; és arányos képviselőt a közigazgatásban, az országgyűlésben az „erdélyi román nemzet” számára. Negyedikként pedig a román többségű területek román elnevezését igényelték. A közéletben az önálló politikai entitásként való fellépés, ennek megfogalmazása volt a legfontosabb üzenet. Az elutasításban több dolog is közrejátszott. A területi autonómiára vonatkozó kívánság elképzelhetetlen volt a korabeli Európában önálló terület nélkül. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy az 1784-es Horea-Cloșca lázadás elevenen élt a köztudatban és ez csak erősítette a rendi összefogást. Annál is inkább, mert a diétai elutasításában a román nemesnek a magyar nemessel, a román parasztnak a magyar paraszttal azonos jogairól szólnak. Tehát a rendi szerkezeteken belüli jogegyenlőséget hangsúlyozzák. A görög nem egyesültek esetében pedig miközben azt ajánlják, hogy csatlakozzanak egy bevett valláshoz, a király jóváhagyta az ortodoxok szabad vallásgyakorlását egy általa kinevezett püspök fennhatósága alatt.

Az első román nemzetiségi programnak az 1848. májusi balázsfalvi román nemzetgyűlés határozatait tekinthetjük. Ezek a pontok az uniót ellenzik és arról csak az új cenzusos alapon megválasztott erdélyi alkotmányos parlamentben volnának hajlandók feltételeik teljesítése nyomán szavazni. Évenkénti román nemzetgyűlés és román egyházi szinodus megtartásának engedélyezését kérik. Arányos nemzeti országgyűlési, közigazgatási, igazságszolgáltatásbeli képviselőt, gyülekezési-, szólás- és fegyverkezési (külön nemzetőrség) szabadságot szeretnének. Az ortodox lelkészek számára a más felekezetekhez

hasonló államsegélyt- valamint az elemi iskolai képzéstől az egyetemig önálló oktatási rendszer felállítását kérik, amelyet saját közösségük irányítana. Ezek a követelések azonban szemben álltak az egységes magyar politikai nemzet történeti elvével, hiszen míg magyar részről ebbe a nemzetfogalomba beleértették a más nyelvű népeket is, addig a románság (szerbek, németek, szlovákok) külön politikai, nemzeti entitásként fogalmazta meg önmagát. Így a Wesselényi Miklós, majd az országgyűlés javasolta 1848 őszi nyelvi jogokat illetve állampolgári jogegyenlőséget biztosító ajánlatokat a román fél elutasította.

Az 1849. februári Ferencz József császárnak tett román követelésekben az osztrák állam minden románjának egy nemzetbe való összeolvasztását, önálló nemzeti közigazgatást, önálló választott nemzetgyűlést, és választott egyházfőt, a birodalmi minisztériumban román képviselőt, román közigazgatási különállást, külön román iskolai szervezet létrehozását követelték. Ebből persze semmi sem teljesült épp, úgy, mint a fél évvel későbbi 1849. júliusi szegedi nemzetiségi törvényből, amely a nyelvi jogok széles körű biztosításán túl a nemzeti egyházak autonómiáját is garantálta. Az 1862-es kossuthi szerb-román-magyar konföderációs tervek igazából Magyarországon nem volt hatása. De hasonló módon nem tematizálták a szász universitás 1862-es határozatát a román nemzet, mint rendi nemzet elismeréséről és a nemzeti alapon való erdélyi közigazgatás kialakításáról. Ezt az emancipációs folyamatot folytatták volna tovább az 1863/64-évi országgyűlésen, ahol törvényjavaslatot nyújtottak be a románság negyedik rendi nemzetként való elismeréséről és a román görög keleti egyház bevett vallásként való kezeléséről. Ezt egészítette ki az erdélyi három hivatalos nyelvről beadott javaslat. Ez az országgyűlés már nem a rendi alapon működött, hanem az uralkodó által kijelölt választási (körzet)rendszer alapján és így 46 román, 43 magyar és 33 szász kapott mandátumot valamint 11-11 képviselőt (regalisták) hívtak be még nemzetiségenként. Ezzel mintegy a deáki magyarországi közjogi ellenállását próbálták kijátszani, ezért az alkotmánysértés miatt tiltakozó erdélyi magyar képviselők, a regalistákat kivéve nem vettek részt az országgyűlés munkájában. Így ezek a nagy előrelépést jelentő törvényjavaslatok sem kerültek elfogadásra. A kiegyezéshez kapcsolódó 1868-as magyar nemzetiségi törvény nyelvi, egyházi, jogegyenlőségi garanciái azonban már nem elégítették ki az erdélyi másik két nemzetiség igényeit. Hiszen az annak tárgyalása során beadott közös nemzetiségi ellenjavaslat azzal a szimbolikus kéréssel indul, hogy a „magyarok, románok, szerbek, tótok, rútének és németek egyenjogú országos nemzetnek ismertetnek el” és a magyar korona lobogója mellett középületeiken a saját nemzeti zászlóit is használhatják. A közigazgatási határokat úgy kerekítenék ki, hogy azok az egyes nemzetek képviselőinek és nyelvhasználatának is megfeleljen. Követelik a nemzeti arányosságot, a központi szervekkel, az igazságszolgáltatásban a nemzetiségi nyelveken való érintkezés lehetőségét. Nemcsak az állami iskolákkal egyenlő elbírálást kérnek, hanem ehhez egyenlő állami támogatást is, az állami és felsőfokú oktatásban az adott terület többségi nyelvének bevezetését kérték, külön nemzetiségi jogakadémiákkal és a nemzetiségi tanszékeken kívül anyanyelvi vizsgalehetőségeket kértek.

Nem védekezésképp mondom, de a korabeli Európában az 1868-as nemzetiségi törvény önmagában is egyedülálló volt, ugyanakkor annak végrehajtása elmaradt követelményektől. A fenti követelések is bizonyítják, hogy a magyarországi párhuzamos nemzetépítések, amelyek szorosan kötődtek az azonos vagy rokon nyelvet beszélő országokéhoz jóval túlléptek ezeken.

Miközben a magyarországi nemzetiségek helyzetét nem lehetett az oroszországi, poroszországi, vagy az angliai és franciaországi erőszakos állami fellépéshez hasonlítani. Csakhogy nálunk a nemzetiségi mozgalmak ébredése, nemzetiesítő – Magyarországgal szomszédos – államviszonyokhoz is kapcsolódott (Román Királyság, Szerb Királyság, Oroszország és a pánszláv mozgalmak). Ahogy a magyar nemzetállam is a magyar kulturális örökség középpontba állításával nemzetesített, de egyben a politikai lojalitást és a nemzeti azonosságtudatot egyre nehezebb volt a nem magyar etnokulturális közösségekhez tartozóknak összeegyeztetniük.

Ez azt jelenti, hogy már ekkortól a nemzetiségek az anyaországhoz való csatlakozásban gondolkodtak?

A németek esetében ez igen nehezen lett volna kivitelezhető. Ezért inkább a mindenkori magyar kormányokkal működtek együtt, ezen belül próbálták az érdekeiket érvényesíteni. De ez sem akadályozhatta meg a megerendszer bevezetését sem a Királyföldön, sem a Székelyföldön (1876).

A magyarországi nemzetiségi kérdés az 1892-es Memorandum-per után, különösen Bánffy Dezső miniszterelnöksége idején vált belügyi kérdéssé. Akkor hozták létre a Miniszterelnökség nemzetiségi osztályát, majd később a magyar nemzetiségpolitikát segítő, államilag támogatott társadalmi szervezeteket és programokat (Pl. Országos Magyar Szövetség, Julián Szövetség, hegyvidéki akció, Szlavóniai akció, Bukovinai akció, Amerikai akció, Székely Kongresszus.) Míg a magyar szupremácia fenntartása érdekében bizonyos szigorúbb nemzetiségpolitikát szorgalmazó körök az 1868-as törvény ellen léptek fel, addig a Széll Kálmán vezette kormány (1903) visszafogottabb nemzetiségpolitikájának hatására, a nemzetiségi politikusok körében a törvény számonkérése került előtérbe. Az erdélyi román politika (Román Nemzeti Párt) 1905-ig egyértelműen Erdély autonómiájának visszaállítását tűzte ki célul, de a nagyszebeni nagygyűlést követően ez lekerült a napirendről és a román nép államalkotó személyiségének, külön nemzeti státusának, intézményépítésének elismertetéséért, az általános választójogért nemzeti közigazgatási és egyházi önkormányzatért léptek fel. Ugyanekkor, a század második évtizedére az erdélyi nemzetiségi viszonyok, az ott élő románság helyzete egyre fontosabb lett és nemzetközi kérdése vált, előbb a szűkebb Bécs–Budapest–Bukarest háromszögben, majd a Balkán-háborúk után az új európai szövetségi rendszerek alkuiban is. A századfordulótól az erdélyi magyar politikai elit számára az addig belügyi, nyelvhasználati kérdésként kezelt román nemzetiségi törekvések nemzetközi ügyé válása mellett, a külterjes állattartás válsága, a birtokállomány csökkenése (és román paraszti tulajdonba kerülése) miatt a regionális gazdasági válság jelentette a legnagyobb problémát. Mindkét kérdésben az erdélyi magyar politikai elit jelentős állami támogatást igényelt (etnikai és történelmi alapon) domináns szerepének megőrzése érdekében. Az erős magyar nemzeti államban látták a pozícióőrzés biztosítékát.

A Tisza Istvánnal folytatott sikertelen román nemzetiségi tárgyalásokon (1910-től) a miniszterelnök a polgári jogegyenlőség alapján a román jellegű társadalmi, közművelődési, oktatási stb. egyesületek elismerését is elfogadta, egy sor oktatási kérdésben garantálta a román nyelvű oktatás folytatását és a Hajdúdorogi Görög Katolikus egyházmegye határainak módosítását is kilátásba helyezte. Az 1914. februári ajánlatokra a Román Nemzeti Párt

márciusban válaszolt: Egyenlő, titkos, általános választójogot követeltek, de ha ez nem jönne létre, akkor a parlamenti helyek 1/6-át kérték. A románok lakta területeken a közigazgatás és az igazságszolgáltatás a „román nép saját fiai által biztosítottassék”, a telepítési akciók beszüntetését kérték, a románok lakta területeket a többi vidékkel azonos mértékű területfejlesztését, a románok lakta vidékeken legyen a román a regionális hivatalos nyelv. Teljes nemzetiségi oktatási szabadság biztosítása minden szinten, a román görög-katolikus egyházközségek visszacsatolása a gyulafehérvár-fogarasi egyházmegyéhez, mindkét román egyház teljes belső autonómiájának biztosítása.

Az első világháború alatti titkos szerződések, majd az 1916-os román betöréskor tapasztalt erdélyi román viszonyulás világossá tette, hogy itt a román nemzetiségi politika túllépett az autonómia követelésen. Ennek bekövetkeztét Jancsó Benedek és szakértő társai az 1890-es évektől a romániai belpolitikát és a nemzetiségi mozgalmak belső vitáit figyelve folyamatosan jelezték.

Erdélyben ennek nyomán nem alakultak ki magyar regionalista vagy autonomista törekvések?

Inkább a regionális különbségek és politikai nyomásgyakorló csoportok tudatosodásáról beszélhetünk. Az erdélyi magyarság részéről kétféle elképzelés körvonalazódott. Egyrészt megjelentek az Erdély különállását, sajátos nemzetiségi viszonyait a terület autochton szervei által kezelhetőnek vélt döntően kulturális jellegű társadalmi, értelmiségi törekvések. A tízes évek új erdélyi folyóiratai indították el az ezzel kapcsolatos vitákat, amelyből majd a húszas években a transzszilvanizmus, mint önazonosság – diskurzus kifejlődhetett. (Haladás, 1911, Kolozsvár; Kalotaszeg, szerkesztője Kós Károly, 1912, Sztána; Erdélyi Figyelő, 1914, Dés; Erdélyi Szemle, 1915, Kolozsvár; Új Erdély, szerkesztője Szentimrei Jenő, 1918, Kolozsvár). Náluk politikailag sokkal jelentősebbek voltak a századfordulótól kezdődően létrejövő, az erdélyi magyar szupremáciát védő politikai nyomásgyakorló csoportok, amelyek a regionális érdekeket, mint a magyarság pozícióinak megőrzését és megerősítését fogták fel. Az 1900-ban alapított Székely Társaság 1902-ben rendezett tusnádi kongresszusán már a Székelyföld „valamennyi problémáját” megvitatták. 1903-ban jött létre az Országos Magyar Szövetség, amely, a nemzetiségi törekvések megfigyelése és kezelése érdekében, politikai tanácsadó szerepkörre törekedett. Az intézmény tényleges irányítója Jancsó Benedek volt. Sándor József, az EMKE elnöke 1904-ben ebben a körben tett javaslatot Erdély részleges autonómiájának visszaállítására. A tízes évek székelyföldet állami segítséggel modernizálni akaró törekvései azonban az évtized végére a kormány- és a belpolitikai válságok miatt megrekedtek. A legismertebb erdélyi politikussá váló Bethlen István több módon is kezdeményezte egy pártok felett álló erdélyi nyomásgyakorló csoport létrehozását. Ez csak 1913 végén sikerült, amikor Tisza István miniszterelnök újra tárgyalásokat kezdett a románság vezetőivel, s ennek az ellenzék részéről történő elutasítása, az Erdély veszélyeztetettségének érzete, az erdélyi magyar szupremáciához való ragaszkodás megteremtette az együttműködés alapjait. Apáthy István és Kemény Árpád kezdeményezésére az erdélyi ellenzéki pártok 1913. december 7-én Kolozsváron megalakították az Erdélyi Szövetséget, amelynek munkatervét a következő év júniusában fogadták el Marosvásárhelyen. Apáthy egyszerre pártolta a 24 éven felüli férfiak választójogának bevezetését – amely szöges

ellentétben állt az országos politikában Erdélyt Ugron Gábor mellett egyre inkább megjelenítő Bethlen István elképzeléseivel –, de elutasította a közösségi alapon megadandó nemzetiségi jogokat. A nemzetiségi kérdést az egyéni jogok kérdésének tekintette, emellett az általános demokratizálódással kezelhetőnek. A szövetség 1913-as és 1914-es programja Erdély biztonságpolitikai megerősítésére és a magyar szupremácia megőrzésére koncentráltak. Ezeket a programokat – egy, 1917-es tervvel együtt – azért tartom fontosnak, mert kézenfekvő hasonlóságot mutat Maniu 1924-es kisebbségpolitikai programjával és az erdélyi románság 1918 utáni törekvéseivel, illetve összehasonlítási lehetőséget nyújt az impériumváltás utáni, megváltozott pozícióból született erdélyi magyar elképzelésekkel.

A bukaresti szerződésben vállalt román támadás visszaverése után az erdélyi magyar szupremácia megőrzésére törekvő Bethlen István, 1917. március 3-i beszédében, egyrészt az erdélyi helyreállítási munkálatokat és hosszabb távú regionális fejlesztést irányító kormányzati intézmény felállítását sürgette, másrészt a Romániával készülő békeszerződésbe kárpótlásként be akart foglaltatni területi igényeket. Az így kapott településekre az akkori határ menti románságot telepítették volna ki, helyükre pedig Moldvából csángókat, valamint háborús katonákat hozattak volna. E részletesen ki nem munkált terv helyett a békeszerződés (1918. május 7.) csak katonai szempontokból módosította a határt, kis mértékben (5 ezer km²) Magyarország javára, de a megváltozott hadi körülmények között ezt már nem hajtották végre. 1917 nyarán, amikor az Erdélyért folytatott román–magyar helyezkedésben az utóbbi volt nyerő pozícióban, az Erdélyi Szövetség köréhez tartozó ismeretlen szerző által készített, a Bethlenénél részletesebb terv *Az erdélyi kérdés-ről*, a gyökeres és hosszú távú megoldást elsődlegesen és halaszthatatlan politikai feladatnak tekinti: az erdélyi magyarság és az államhű németység feladata az erdélyi etnikai túlsúly létrehozása, ezt preventív honvédelemnek tekintik, amely külön kormányzati szervet igényel. A javasolt intézkedések egyik része az erdélyi románságra vonatkozott, amelynek értelmisége magyar állami szempontból megbízhatatlannak bizonyult. A nemzetiségi mozgalom társadalmi, gazdasági, kulturális elkülönüléséről pedig úgy vélte, hogy nem a védekezést szolgálta, hanem a romániai irredenta törekvéseket. Az intézkedések másik része „az erdélyi magyarság faji megerősítésére vonatkozik új magyar elemek betelepítésével”, a magyar elvándorlás megakadályozásával, a természetes szaporodás és a magyarságba való természetes beolvadás elősegítésével, a magyar nyelvterület beolvadás elleni védelmével, az erdélyi románság Romániába történő kivándorlásának tervszerű elősegítésével. Egy telepítési akcióval a székelyföldi magyarságot a Szilágyságiakkal kötötte volna össze, ezért a birtokforgalmat is nemzetiségi alapon korlátozta volna. A nemzetiségi alapú szervezkedések betiltásával, a görög-katolikus és az ortodox egyházi iskolák államosításával, kultúrzonák létrehozásával és magyar nyelvű állami óvodai programmal. A magyar felekezetekbe való áttérést megkönnyítették volna, a közigazgatási egységeket pedig a magyar és a német többség kialakítása érdekében tervezték módosítani. A román származású tisztviselőket pedig Dunántúlra helyezték volna át.

Az előbb felvillantott tervek, kormányzati lépések később, az 1918 utáni Nagyrománia kisebbségpolitikájában köszöntek vissza. Az azokat sérelmező erdélyi magyar politikusok általában arra hivatkoztak, hogy az államegység követelte meg a háború alatti intézkedéseket, de ugyanerre hivatkozott a romániai magyarságot irredenta politikai csoportnak tekintő román politikai elit is. Szélesebb értelmezésben a két világháború között Teleki Pál a magyarországi nemzetiségeket *önkéntes-*, míg a külföldi magyarokat *kényszerkisebbségeknek* nevezte az

előbbieket betelepült voltára hivatkozva. A Magyarországgal szomszédos országokban pedig *maradékkisebbségként* fogták fel a magyarságot, mint a Magyar Királyság örökségét, kényszerű, de várhatóan eltűnő örökségét. Így alakult ki az a kölcsönös félelmi toposz, amely szerint a kisebbségi magyarok egyfajta ötödik hadoszlop Magyarországról a szomszédországi nemzetépítésekkel szemben, míg magyar oldalról úgy vélik, hogy ezekben az országokban egy tudatos nemzeti stratégia működik az ott élő magyarság asszimilációjára, kivándoroltatására.

Mennyiben tekinthetjük az 1918-as uniót az erdélyi román nemzeti mozgalom vagy a román hadsereg győzelmének?

Az igazán lényeges tényező, az hogy Magyarország elvesztette a világháborút. Erdélyben katonaforradalom zajlott és egy közigazgatási vákuum jött létre. Nagyon fontos látni, hogyan tekintenek az egyesülésre a korabeli Románián belül, hiszen míg az erdélyi románság az Erdélyen belüli nemzetiségi mozgalom által kivívott eredménynek tekinti a gyulafehérvári határozatokat, és annak folyományaként az uniót/impériumváltást, addig I. C. Brătianu, a román Nemzeti Liberális Párt elnöke sokszor kimondta a húszas években, hogy „mi vérrel és fegyverrel szereztük meg Erdélyt”, tehát katonai foglalásnak tekinti.

Mennyiben tekinthetők a gyulafehérvári határozatok egy sajátos erdélyi berendezkedés fenntartásához való igénynek?

A gyulafehérvári határozatok III. pontja körüli vita, hogy mit is ígértek a kisebbségeknek jogilag nem sokat számít, hiszen a határozatnak csak az első, az egyesítésre vonatkozó pontját szentesítette az uralkodó. Az átmeneti időszak, amikor a Iuliu Maniu vezette Kormányzótanács bizonyos közigazgatási, oktatási, gazdasági ügyekben rendelkezhetett Erdélyben pedig csak 1920 áprilisáig tartott, lényegében egy átmeneti stabilizáció volt a funkciója. A gyulafehérvári belső vita lényege az volt, hogy a szociáldemokraták lemondtak a köztársasági államforma követeléséről, a nemzeti párti erdélyi vezetők pedig vállalták az egyesülés lépcsőzetességét a tervezett demokratikus rendszer érdekében. Vasile Goldis csak annyiban volt autonomista, hogy úgy gondolta, hogy Románia addig ad autonómiát Erdélynek, míg a Regátban le nem zajlik a demokratizálódás. Ezért lett volna kulcskérdés a Goldis javasolta, Erdély nemzetiségei alkotta alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása. E helyett a régió, a tervezett általános választójog alapján létrejövő alkotmányozó gyűlésig kapott ideiglenes autonómiát, a nagygyűlésen – csak a románságból – megválasztott képviselők vezetésével.

Központi kérdés mindig az volt, hogy kié Erdély, amire a román vagy a magyar válaszreakció mindig attól függött, hogy éppen ki volt hatalmon. A románok részéről csak addig jelent meg a transzszilvanizmus, amíg a magyarok hatalmon voltak, utána fordítva. Az 1920-as évek első felében, körülbelül 1923-ig, az alkotmányozásig az erdélyi magyar elit és a városi lakosság azt gondolta, hogy a román modernizációnak Erdély lesz a mozdonya, de ez nem így történt, kiderült, hogy a bukaresti központú román liberális párt mindent uralt, és nem Erdély fogja demokratizálni Romániát, hanem Bukarestből Erdély illetve az erdélyi város és a határmenti magyar területek lesznek az átalakítás célpontjai. A korszak kulcskérdése, hogy miközben a

románság megszerzi a politikai hatalmat Erdélyben addig a gazdasági, kulturális, társadalmi, a életben, a városokban továbbra is a németek, zsidók és a magyarság a meghatározó. Épp ezért az 1914 előtt működő helyi önkormányzatok, autonóm, társadalmi egyesületek ezt a kettős hatalmi helyzetet fejezték volna ki. Ezért az ostromállapot rendelkezésekkel, a településeket az önkormányzatok helyett felülről irányították kinevezett bizottságokkal, a közbirtokosságok korlátozásával, a nem görög-keleti egyházak autonómiájának el nem ismerése révén, az oktatás állami centralizációjával stb. a régió belső, színes, sok helyi sajátosságot képviselő intézményrendszere sokat veszített mozgásképességéből, társadalmi integrációs hatásából. Az ország egységesítése „megkövetelte” ezt az állami nemzetesítést, az észak-nyugati részekben a telepítéseket és a városok elrománosítását. Csakhogy ezzel az erdélyi román politikai elit is elvesztette nemzeti mozgalmának önálló háttérét. Kiszolgáltatott lett a bukaresti politikának. Ráadásul ahhoz, hogy országos párt lehessen a besszarábiai Parasztpárttal is egyesülnie kellett, amely még inkább csökkentette a regionális szerepét. Azonban se a második gyulafehérvári nagygyűlés (1928) se a Nemzeti Parasztpárt válságai során tett kijelentések és a vonatkozó regionalista publicisztika (Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, Romul Boila, Sever Bocu vagy épp Sextil Puscariu) nem írta felül a román egységes nemzeti állam megteremtésének jövőképét. Csak míg a liberálisok többek között a dobrudzsai sikeres románosítás, a bukaresti asszimiláció miatt egy döntően a diszkriminációra építő nemzetiségpolitikában gondolkodtak, addig a Iuliu Maniu képviselte parasztpárti álláspont inkább a saját etnokulturális közösség megerősítéséből indult ki. 1918–1920 között tárca nélküli miniszter képviselte a bukaresti kormányban az erdélyi ügyeket, majd a Kormányzótanács megszüntetése után a minisztériumokon belül szerveztek vezérigazgatóságokat, amelyek egyben Egységesítő Bizottságot képeztek és ezen kívül is működött egy Egységesítő Államtitkárság is. Egy zavaros közigazgatás alakult ki, amely részben meghagyta az 1918 előtti joganyagot, részben az 1925-ös közigazgatási törvény illetve az 1928–1931 közti időszakot leszámítva az ostromállapot helyi katonai rendelkezéseivel próbáltak kezelni.

A Kormányzótanács tevékenységén túl voltak erdélyi román regionalista elképzelések?

Az Erdélyi Román Nemzeti Pártnak, majd a Nemzeti Parasztpártnak elsősorban a bukaresti centralizmussal szemben volt erős kritikája. Eleve a Maniu képviselte kisebbségpolitika nem elsődlegesen a diszkrimináción alapult, mint a liberális párti elképzelések, hanem a román parasztság felemelésén, a saját kulturális közösség megerősítésén. Kormányra kerülésük után 1929-ben benyújtott közigazgatási törvényjavaslatukban, még valóságos tartományi autonómiáról volt szó, de ezt az 1923-as alkotmányra hivatkozó liberálisokkal szemben nem sikerült keresztülvinniük, így csak megyeszövetségekkel próbálkoztak (a megyéket 7 regiuni-ba sorolva). 1931-ben már a Iorga-kormány regnálása alatt a Nemzeti Parasztpárt újból tematizálta a regionalizmust, a magyar lapok alig győzték idézni Vaida-Voievod kirohanásait a regátiak ellen, de konkrét elképzelést csak Romul Boila kolozsvári jogász professzor, Maniu rokona és bizalmasa fogalmazott meg *A legnagyobbodott román állam újjászervezéséről* címmel. Ennek a tervzetnek a decentralizálás a központi gondolata. „Egységes nemzeti állam” helyett „egyetlen osztatlan államról” beszél, amelynek a központi intézményei a király, az államtanács és a központi kormány, 3 tartományi diéta és tartományi kormányaik

(Munténia, Moldva, Erdély). A tartománygyűlés törvényhozói jogkörrel bírta (5 miniszterrel: pénzügy, földművelésügy, kereskedelem-iparügy, igazságügy, vallás-oktatásügy) és bizonyos országos törvények szentesítése is csak tartományi jóváhagyással történhetne meg a tervezet szerint. A kisebbségi problémákat, a nyelvhasználat szabályozását – a kisebbségi nyelvek regionális hivatalos nyelvként való elismerésével – tartományon belül kezelnék az állampolgári jogegyenlőség alapján. Az oktatásban az elemi oktatás a tanulók anyanyelvén folyhatna, az állami középiskolák az adott terület többségi nyelvén működhetnének, de mindenki szabadon alapíthatna iskolát az általa meghatározott nyelven állami felügyelettel. De 1932 őszén, amikor Maniu alakíthatja újra kormányt, a decentralizáció és ez a terv már fel se merült. 1934-ben amikor az Országos Magyar Párt a parlamentben valamiféle nemzetiségpolitikai álláspontot szeretne kikényszeríteni a többségi pártoktól az erdélyi román politikusok lényegében már egyértelműen az antirevizíós propaganda harcos képviselői a parlamentben, mindenféle regionalizmust mellőzve. 1938 őszén, Csehszlovákia felbomlásakor egy alapvetően a külföldnek szóló ún. Kisebbségi Statútumot fogalmazott meg a kormányzat. (Jó ideig csak külföldön ismertették Romániában a cenzúra nem engedte publikálni.) Ez lényegében három rendeletből áll: egy kisebbségi fő kormánybiztosság létrehozásáról és feladatköreiről valamint egy a kisebbségi kérdésben követendő minisztériumi alapelvekről szólóról. Ez utóbbiban leírt oktatási, nyelvhasználati, egyházi és közigazgatási jogszabványokhoz azonban nem rendeltek jogi garanciákat és szankciókat, nem tekintették őket tételes jogszabályoknak. Ugyanakkor a magyar kisebbségi szempontból ekkor már a legfőbb követelés a romániai magyarság összefogó szervének (önkormányzatának) biztosítása volt, de ez itt fel sem merült. Ellenben a királyi diktatúra időszakában létrejött a Nemzeti Újjászületés Frontján belül a Magyar Népközösség, de ez egy – minden kárenyhítő és széleskörű szervezethez ellentétben – felülről létrehozott, diktatórikus körülmények között politikáló korporatív szervezet volt.

Milyen tervezetek léteztek az erdélyi kérdés megoldására két világháború között magyar részről?

Körülbelül 60-70 tervezetről tudunk. Ezek *célkitűzéseiket tekintve* a következők szerint csoportosíthatók: határváltoztatási elképzelések; Erdély függetlenségére vagy Románián/Magyarországon belüli autonómiájára vonatkozó tervek; kisebbségi törvénytervezetek; nemzeti (magyar, székely) autonómia tervek. *Keletkezésük szerint* három periódust különíthetünk el. 1918–1920, az impériumváltás időszakában döntően decentralizációs és regionalizációs tervek születtek. 1928–1931 között a kilátásba helyezett kisebbségi törvény és a (sikertelen) közigazgatási decentralizáció hatására kisebbségi törvénytervezetek és közigazgatási reformtervek készültek. A harmincas évek végére a várható revíziós tárgyalásokra egyszerre készültek kulturális autonómia tervek és határváltoztató térképek. (Ezekről részletesen írtam a *Szupremácia és az önrendelkezés igénye* című tanulmányomban.)

Román szakértői anyagként a már említett Romul Boila tervezetén túl Zeno Păclășianu foglalta össze a magyar törekvéseket. A magyar kormányzat hivatalosan 1927-től az olasz szövetség létrejötte után beszélt nyíltan a revízióról, de hogy az mennyiben az egész történeti Magyarországra vagy csak a magyarok lakta területekre vonatkozik folyamatosan lebegtetten.

Hivatalos tervnek egyedül az 1934-es Gömbös Gyula miniszterelnök által készített, nem nyilvánosan, az olasz politikusoknak bemutatott elképzelés tekinthető, amely a magyar etnikai területek – kivéve a Székelyföld – és a Zsil völgye, Bánság visszacsatolásával számol. Természetesen az első és második bécsi döntés előtt jó néhány határvonal terv készült. (Ezekről Rónai András visszaemlékezéseiben részletesen szólt.) Annál több határmódosító terv jelent meg társadalmi egyesületek és elsősorban a Revíziós Liga részéről 1927-től amelyek lényege a határmenti magyarok lakta sáv visszacsatolása illetve korridorról a Székelyföld összekapcsolása Kolozsváron és a Szilágyságon át az Alfölddel. A többi területről pedig – a legtöbb tervben – népszavazás dönthetett volna.

...és az önálló Erdélyre vonatkozó tervek?

1918 végén a Jászi-féle az erdélyi román vezetők által elutasított kantonizációs tervek, a régió közigazgatásának nemzetiségi határok szerinti felosztását célozták. Majd a „Székely Köztársaság” terve a békekonferencián való magyar álláspont erősítését volt hivatott betölteni. A békekonferencia után pedig Jancsó Elemér kidolgozta tervek már Románián belül Erdély nemzetiségi kantonizációjában látták a kérdés lehetséges kezelési módját. Gyárfás Elemér 1920-as, Hermann Müller 1924-es tervezeteikben autonóm Erdélyben gondolkodtak, és azon belül külön politikai közösségként fogták fel a románokat, a magyarokat és a németeket, és ez alapján akarták a kantonális elképzelést megvalósítani. Bethlen István pedig – már nem miniszterelnökként – 1933-as angliai előadásában szintén az önálló Erdély mellett érvelt.

Akkor maradtak a nemzeti autonómia elképzelések. Ezek mennyiben voltak az adott történeti helyzetben megvalósíthatók?

A kérdés legjobb korabeli kezelési módjának tekintett nemzeti autonómiatörekvések a határon túli magyarság körében a revízióban való bizakodás mellett, mint egyfajta jövőkép jelentek meg. Az autonómia, mint a nemzetkisebbség önkormányzatisága három vonatkozásban merült fel. Egyrészt – mind a három Magyarországgal szomszédos országban – a *magyar kisebbségi pártok önmagukat az adott magyar kisebbség* reprezentációjának, kvázi – el nem ismert – *önkormányzataként* képzelték el. A romániai Országos Magyar Párt 1922-es programjában ez tételesen is megjelent, és a jogegyenlőség kívánalma mellett az 1918 előtti *helyi és közületi önkormányzatiság védelmében* léptek fel. Ez elsősorban az egyházi autonómia megőrzése, illetve Erdélyben az egyházi iskolák önállóságának érdekében jelent meg. A helyi „önkormányzatiság” – mint már említettem – azonban a központi kormányzat alárendeltségében működött. Romániában már a helyhatósági választásokat is manipulálta a kormány, majd a létrejött önkormányzatok helyett a legtöbb erdélyi megyében és városban rendkívüli bizottságokat neveztek ki, amelyek különösebb korlátozás nélkül használhatták a helyi és megyei javakat.

Romániában a húszas évek politikai vitáiban a román partner hiányában Erdély autonómiájával szemben (politikai transzszilvanizmus) *a magyar nemzeti autonómia*

megteremtése került előtérbe. Természetesen az erdélyi autonómiában gondolkodók is azon belül magyar önkormányzatisággal számoltak (Kós Károly, Zágoni István, Paál Árpád). Csakhogy ez a politikai transzszilvanizmus nem lehetett működőképes a részben az Erdélyi Román Nemzeti Pártból létrejött Nemzeti Parasztpárttal való együttműködés nélkül. Ez azonban szinte elképzelhetetlen volt, hiszen épp ők küzdöttek az erdélyi magyar társadalmi-gazdasági pozíciók megszerzéséért. Így pl. a választási kampányaikban folyamatosan újabb földreformot hirdettek és a magyarság számára világos volt, hogy ez valószínűleg az 1921-es reformhoz hasonlóan a magyarság kárára valósulna meg.

A *magyar nemzeti autonómiáról* is megoszlottak az álláspontok (ezt képviselte 1925-ös távozásáig Grandpierre Emil az OMP meghatározó vezetője). Hiszen nemzetközi jogilag csak a kisebbségi szerződésre lehetett hivatkozni, az pedig (11. pont) csak a székely (és a szász) közületi autonómiáról szólt. Tehát egy potenciális székelyföldi kulturális önkormányzatiság megosztotta volna a magyarságot, ráadásul az önkormányzati iskolarendszer szembe került volna a kiterjedt székelyföldi egyházi oktatással. Iuliu Maniu miniszterelnökként 1929-ben kilátásba helyezte egy kisebbségi törvény megalkotását. Erre készülve az OMP két tervezetet is készített. Az egyik *Paál Árpád* munkája, amely a székelyföldi magyarság kulturális önkormányzatából indult ki és a hagyományos közbirtokosságok és önadózás segítségével önálló iskolarendszerben és a terület közösségi vagyónvédelmében (elővásárlási jog biztosítása), „*otthonterület*”-ben gondolkodott. A másik tervezetet *Jakabffy Elemér* készítette, amely *országos kisebbségi kulturális önkormányzatokból* indul ki, amelyek önkéntes kataszteri nyilvántartás révén hoznának létre. Az ennek alapján megválasztott nemzeti tanácsok rendelkeztek volna az adott kisebbség oktatási és kulturális intézményrendszerével, amelyet az állam a kisebbségi kataszterben szereplők által befizetett adó arányos részével támogatott volna. A beígért román kisebbségi törvény, a javaslat kidolgozásáig sem jutott el. S mivel 1933-ban román–jugoszláv vonatkozásban nemzetközi szerződés született a bánági szerb iskolákról, ezért az OMP 1933. júliusi nagygyűlésén programjába iktatta a székely autonómia kérdését. Ez azonban nem sokat jelentett az adott belpolitikai helyzetben, ahol a következő évben az OMP hiába kérte egyértelmű többségi, közös álláspont megfogalmazását a román pártoktól. Erre azonban nem került sor, épp úgy, mint 1938-ban a kormányzat meghirdette *kisebbségi statútumban* a magyarsággal szembeni diszkrimináció felszámolására. A székely kulturális autonómiából indult ki Pál Gábor tervezete is 1934-ben, amely a magyarság közületi jogait egész Romániára kiterjesztette volna egy több mint száz oldalas mindenre kitérő jogszabályban.

Ez a tervezet is az 1919-ben Románia által elfogadott kisebbségvédelmi szerződés 11. pontjára hivatkozott, amely székely és szász kulturális autonómiáról rendelkezik. A román politikai érvelés szerint ez az autonómia úgymond megvalósult azáltal, hogy Székelyföldön vannak magyar iskolák, működhetnek a történelmi magyar egyházak. Ezzel szemben a magyarok értelmezésében az autonómia külön közjogi státust jelent, és csak ennek biztosítása esetén lenne megoldva a kisebbségvédelmi szerződés 11. pontja. Vannak tervezetek, amelyek ebből a cikkelyből kiindulva Székelyföld esetében területi autonómiában gondolkodnak, míg a vegyes lakosságú területeken kulturális autonómiában (pl. Pál Gábor törvénytervezete). De ezekben a tervezetekben egy dolog közös, valamennyiben önálló magyar kisebbségi

társadalomként képzelték el a romániai magyarságot. Az önálló magyar társadalom projekt az 1920-as évek végén az 1930-as évek elején jelent meg, és ennek kifejeződési formája az autonómiatörekvések.

Az autonómia és a revízió keveredett a közvéleményben?

Az autonómia tervezetéről csak szűk értelmiségi réteg tudott, hiszen ezeket lényegében nem közölték, így nem kerültek a széles nyilvánosság elé. (Jakabffy 1930-ban készült tervezetét 1940 januárjában ki is nyomtatta a Magyar Kisebbségben, de a lapszámot visszavonta, miután Teleki Pál közölte vele, hogy nem aktuális kisebbségi törvényekben gondolkodni.)

Amikor viszont úgy általában autonómiáról beszéltek, akkor elsősorban intézményi autonómiára gondoltak, például a római katolikus státus, a magyar iskolák és a közigazgatási szerkezet autonómiájára gondoltak. A két világháború között ugyanis ez nem volt biztosítva, nagyon nehezen lehetett országos szervezeteket alapítani, az EMKE például nem volt elismerve a harmincas évekig. A székelyföldi autonómia esetében viszont mindig nagy vita volt arról, hogy szabad-e székelyföldi autonómiáról beszélni, mert attól féltek, hogy ezzel másutt csökkennek a nyelvi jogok, mint ahogy történt később a Magyar Autonóm Tartomány idején, a Székelyföldön kívüli területeken.

A két világháború közötti autonómiatervek valamiféleképpen a románok felé, mintegy lojalitási alkuként is felfoghatók: akkor leszünk lojálisak, ha közösségünket magunk irányíthatjuk; fogalmazták meg már 1921-ben a Kiáltó Szóban. Ugyanakkor a tervezetek egy belső jövőképet próbáltak pótolni. De miközben senki nem beszélt a revízióról, mindenki tudta az 1920-as évek végétől, hogy lényegében az ily módon kisebbségiből többségivé válás lenne számukra a megoldás. Makkai Sándornak a Romániából való távozása utáni (1937), *Nem lehet* című írása kifejezi ezt a hangulatot, amit addig nem lehetett beismerni. Hiszen épp Makkai az évtized elején még a belső megújulásra szólított fel (*Magunk revíziója*, 1931).

Az embereknek azért mégis kellett valamiféle jövőképet felmutatni a revízióváráson túl, erre is szolgáltak az autonómiatervezetek, amelyeknek viszont semmiféle esélyük nem volt arra, hogy megvalósuljanak. Hiszen a román nemzetépítés épp ezekkel a törekvésekkel szemben valósította meg a megnagyobbodott állam egységesítését. De az autonómia hangoztatásának van egy szocializációs célja is, hiszen így akarták tudatosítani, hogy Erdélyben létezik egy külön magyar társadalom. Minél inkább emlegetik az autonómiát illetve annak hiányát annál inkább rögzült a magyarokban, hogy külön társadalmat alkotnak.

Persze a kérdés úgy is feltehető, mi szervezi a kisebbségi társadalmat? Egy számukra biztosított külön intézményi keretrendszer vagy pusztán a nemzeti összetartozás, avagy létezik egy elit, amely megszervezi az összetartozás intézményesülését. Az elit válasza kifelé a transzszilvanizmus képlékeny képzetrendszere volt, de én úgy gondolom, hogy ez vágykép. Belülről az autonóm létezés elvárása, a mindennapi önszerveződés a népszolgálat eszméjén keresztül teljesebben ki. 1918 után eltűnt a magyar közigazgatás, és helyi szinten maradt a magyar pap, a tanító. Ahhoz, hogy megszólítsák a falu közösségét, szolgálatni kellett, vagyis működtetni kellett az iskolát, be kellett fizettetni az egyházi adót, létre kellett hozni a

gazdaszövetséget, a nőszövetséget és egyéb egyesületeket, hogy egy falu szintjén a pap és a tanító meg tudja valósítani a magyar közösségi létet (amely eltartja őket). A harmincas években felnőtt egy olyan kisebbségi elit, amely nem tudta, biztosan, hogy lesz-e revízió, de azon fáradozott, hogy egy külön kisebbségi magyar társadalmat építsen fel, és az minél hatékonyabban működjön.

Mi változott a második bécsi döntéssel?

Egyrészt a nemzetkisebbségi autonómia és kollektív jogok addigi teoretikusai Balogh Artúr, Mikó Imre, Paál Árpád, Pál Gábor és mások nemzetiségi kérdés megoldását már nem kisebbségi perspektívából nézték, hanem többségiként, így az erdélyi magyar szupremácia megvalósításában voltak érdekeltek. Tehát a nyilvánosság előtt úgy vélték, hogy a nemzetközi kisebbségvédelem megbukott, a nemzetiségi kérdés megoldására elegendő az 1868-as nemzetiségi törvény döntően nyelvpolitikai intézkedéseinek megvalósítása. Valójában a 22 év tapasztalata az lett, hogy a nemzetiségi problémák kezelése hatalmi kérdés és olyan helyzetet kell teremteni a háború után, akár a régió megosztása és népcsere árán is, hogy a magyarság szupremáciája és a magyar államiság megkérdőjelezhetetlen legyen. Másrészt a budapesti pártpolitikai harcokkal és kormányzati egységesítéssel szemben arra törekedtek, hogy a sajátos erdélyi (kisebbségi helyzetben szervezett) intézményrendszert akár állami segítséggel is, de fenntarthassák (szövetkezeti mozgalom, egyházi oktatási intézményrendszer, EME, EMKE, az egyetem stb.) és ne olvadjon be a magyarországi országos szervekbe. Ezzel Kolozsvár is megőrizhette az egy megyeszékhelynél sokkal jelentősebb regionális pozícióját. Harmadrészt világos volt, hogy az egymillió román nemzetiség lakta területen a magyarság pártpolitikailag nem lehet megosztott, tehát ebben is elkülönült a trianoni Magyarországtól. Itt a regionalista törekvések – amelyeket nehéz szétválasztani az autonómia akarásoktól – magyar részről a magyarság pozícióinak megerősítését szolgálták. Román részről pedig politikai passzivitásba vonultak, a háború végét és a határok visszaállítását várták.

De ez az ötven hónap képes volt megváltoztatni az erdélyi viszonyokat?

A romániai magyarság történetére nagy hatással volt ez az időszak (oktatás, szövetkezeti mozgalmak, infrastrukturális és tudásbeviteli programok), de történelmi távlatban az igazi változások 1944 után következtek be. A dél-erdélyi magyarság létszámában, társadalmi pozícióit tekintve az 1940-es meneküléssel, áttelepüléssel alapvetően meggyengült. Románia erdélyi nemzetiségpolitikája a holocaust, majd a menekülések, kitelepülések, később kivándorlások révén, a zsidóság és a németiség eltűnésével a magyarságpolitikára szűkült le. (A roma kérdés csak a kilencvenes években tematizálódott.) Az is nagyon fontos tényező, hogy, míg a két világháború között tagolt úgymond teljes társadalmi szerkezettel bíró kisebbségi magyar közösségről beszélhetünk, addig – az egész társadalmat átforgató államszocialista átalakítás során – az erdélyi városok jó részének társasági életét hagyományosan domináló magyar városi középosztály elveszti befolyását. De a legfontosabb az államszocialista fordulat (1948) után magántulajdon és jogállamiság megszüntetése volt. Ezek tekintetében a két világháború között sem volt egy mintaállam Románia, különösen az állam nemzetiségi diszkriminációs intézkedései sokszor átléptek ezek tiszteletben tartásán. De mégis csak léteztek az egyházi intézmények, a cenzúrázott, de plurális sajtó, volt egy

pénzügyi-, kereskedelmi mecenatúra és persze az erdélyi magyar arisztokrácia, az egyesületek is komoly szerepet tölthettek be a kisebbségi közösség intézményi működtetésében. Ez három év alatt (1945–1948), a magyar kormányzati támogatásokkal együtt megszűnt. Ebből adódik, hogy ettől kezdve *nem beszélhetünk a romániai magyar elit irányította kisebbségpolitikáról, hanem az államszocialista kereteken belüli érdekérvényesítés lett a meghatározó*. Tehát eleve a kommunista pártvezetésen belüli integráció volt az előfeltétele a sajátos magyar érdekek érvényesítésének. Kitérőként azonban jelezni kell, hogy már 1939-ben úgymond oktrojált vezetője volt a magyarságnak: Bánffy Miklóst a Magyar Népközösség elnökét a román kormányzat nevezte ki és nem választással vagy az eliten belüli konszenzus révén került a pozícióba. Ugyanígy 1940-ben Teleki Pál jelölte ki az Erdélyből a magyar parlamentbe behívott képviselőket és az Erdélyi Párt szervezését is ő kezdeményezte. Visszatérve a korszakos változásokhoz, az önálló kisebbségpolitikai stratégia megszűnte mellett megjelent az a kérdés is, hogy *vajon a nyelvhasználati jogok biztosítása elegendő-e a nemzeti azonosságtudat megőrzéséhez vagy ehhez szükséges a külön intézményi, fejlesztési politika is*. Nagyon leegyszerűsítve Románia magyarságpolitikája szempontjából a Bolyai Egyetem, a Magyar Autonóm Tartomány, mintegy integrációs intézmények voltak, miközben ezt a magyar baloldali elit ezt saját intézményének és a kisebbségi magyar közösség mobilizációs csatornáinak tartotta.

De a magyar nyelvhasználat bizonyos ideig, bizonyos intézményekben biztosított volt.

A nyelvhasználat funkcióját két példával illusztrálhatjuk. Gondoljunk bele, hogy a magyar lakta területeken magyarul zajlott le a kollektivizálás és így ez nem válhatott etnikus konfliktussá. A másik példa a csángók magyar iskoláztatása, amelynek kifejezetten a katolikus egyház helyi befolyásának megtörése volt a célja. A MAT fejlesztési tervek (1958) kidolgozásakor illetve a Ceaușescu-korszak liberálisabb első szakaszában, az új magyar megyék és intézmények létrehozása (1974-ig) után kiderül, hogy egy pont után a magyar intézményfejlesztés szembekerül a román homogenizációs államépítéssel és nem folytatható.

Miben mások a magyar közösségi elképzelések, mint a központi akarat?

Ez a magyar másság két szinten is jelentkezik. A Magyar Népi Szövetség és a MAT működése mellett hajlamosak vagyunk megfeledkezni a Gyulafehérvári Püspökség és Márton Áron szerepéről, egyrészt, mint amely a magyar közösségen belül a legnagyobb mozgósító erővel és morális tekintéllyel bírt. Másrészt egy olyan intézményről van szó, amely nem ismerte el az állam beleszólását az ügyeibe. Ez nem csak Erdélyben, hanem az államszocializmus keretei között élő magyarság vonatkozásában is egyedülálló volt. A másik elkülönülési szint a magyar baloldali elité, amelyből a harmincas években, a magyarországinál jelentősebb, erős keresztényszociális eszmerendszer már az MNSZ korszakban kikerült, majd 1948-tól a szociáldemokrata hagyomány szintűgy. De 1956-ban egyértelművé vált, hogy a romániai magyar kommunista elit a magyarországi desztalinizáció hatása alá került. Ez csak megerősítette a román államépítés céljait (iparosítás, regionális egységesítés Bukarest irányításával) felvállaló román kommunista vezetőket abban, hogy a régi többségében erdélyi és nemzetiségi, volt illegalistákra nem építhettek, új román káderutánpótlásra volt szükség. Az 1965-tel kezdődő Ceaușescu meghatározta korszakban a

rendszerstabilitás érdekében volt szükség egy új, Bukaresthez kötődő magyar intézményi elitre. (Lásd erről Novák Zoltán *Aranykorszak?* című könyvét és Bányai Éva interjúkötetét.) Csakhogy a magyar intézményépítés beszűkülésével, majd visszafejlesztésével ez az elit is Magyarország és az Aczél-i kultúrpolitika felé kezdett orientálódni (pl. Sütő András, Gáll Ernő, Demény Lajos). Majd egy már a hatvanas évek végén, a hetvenes években szocializálódott generáció ezen is túllépve a magyarországi ellenzéki csoportokkal és a nemzetközi ideológiai áramlatokkal kereste a kapcsolatokat. S egy új párhuzamos intézményességgel próbálkozott (pl. Aradi József, Molnár Gusztáv, Cs. Gyimesi Éva, Biró A. Zoltán, Salat Levente). Ugyanakkor a két világháború közti magyar kisebbségi hagyományokra (kulturális kódokra) is reflektáltak (pl. transzilvanizmus, népszolgálat, baloldali mozgalmak).

Ezen folyamatok keretében is megfogalmazódtak autonómia követelések vagy koncepciók?

Erről csak nagyon áttételesen beszélhetünk. Konkrét dokumentumként csak a román pártvezetésnek írt egyéni vagy kollektív levelek és az *Ellenpontok* szerkesztőségének a Madridi utótalálkozóhoz írt nemzetiségi memoranduma nevezhető meg. A hatvanas évek végéig a lenini nemzetiségpolitikai normák számonkérésére alapozták a magyar – áthallásos nyelvet használó – érvelést. Ez a nyelvi, társadalmi egyenlőségkövetelés jelenik meg a Takács Lajos, Király Károly levelekben is. A másság – elsősorban a nyelv és a „folklóröntudat” – tiszteletben tartásának és a történeti folyamatosság igénye jelenik meg Gáll Ernő „sajátosság méltósága” *egyetemes humanista értékekre* épülő érvelésében. A magyar kisebbségi társadalom és a *transzszilvanizmus* folytonosságát próbálta Tóth Sándor, Balázs Sándor és Fábíán Ernő tematizálni. Szöcs Géza, Ara-Kovács Attila és Tóth Károly pedig a már említett *Ellenpontok* memorandumban kulturális önrendelkezést követelve, már egyértelműen az (egy nemzetkisebbséget megillető) *emberi jogokra* hivatkozott.

Mennyire vette figyelembe a romániai magyar elit 1990 után a két világháború között felhalmozódott kisebbségvédelmi tudást?

Balázs Sándor, Molnár Gusztáv, Cseke Péter, Fábíán Ernő jól ismerték ezeket és a Jakabffy-féle törvénytervezet kinyomtatott példányai is közismertek voltak pl. Markó Béla a kezdetektől hivatkozott rá, de a Reform Tömörülésen belül készült Székely István–Tamás Sándor jegyezte „kisebbségi társadalmi normarend” is épít ezekre. Azonban az általam legkorszerűbbnek tartott anyagok az aktuális nemzetközi megfontolásokból indulnak ki (Szöcs Géza/Biró Gáspár; Szilágyi N. Sándor; Bakk Miklós tervezetei). Nem az a kérdés, hogy szöveget elő lehet-e állítani, hanem, hogy milyen megoldások körül lehet politikai konszenzust kialakítani, előbb a nemzetkisebbségen belül, majd a többség uralta politikai közösségben. (Az 1990 utáni romániai magyar kisebbségi autonómia/törvénytervezetek Bognár Zoltán összeállításában elérhetők az adatbank.ro digitális szövegtárában.)

Miben állhat e politikai konszenzus lényege? Mi az autonómia funkciója?

Nem szeretnék a tudatlanság bátorságával bölcsködni, biztos a kötet más szövegei ezzel részletesen foglalkoznak. Ráadásul én egy szaktörténésznek gondolom magam és nem is vagyok részese a romániai magyarság gyülekezetének.

1989 után politikai mozgósító jelszóvá vált az autonómia, de nem volt egységes tartalma, sokfelé mutattak az ún. autonómia törekvések. A magyar politika elit vitáiból kialakultak konszenzuspontok, de ezeket a megvalósításról folyó – pártpolitikailag és személyi ellentétekkel terhelt viták eltakarták. Vákuum állt elő, hiszen az első világháború után revíziós jövőkép volt a cél, 1944 után a romániai magyarság Románia magyarságpolitikáján belül sodródott, tehát akkor nem létezhetett önálló magyar közösség, csak az önreprodukciót szerették volna biztosítani, majd az 1980-as években vált az etnikai diszkriminációs nyomás alatt célá a „kisebbségi magyar társadalom” tematizálása. 1990 után a romániai magyar politikai elit konszociációs modell alapján a hatalommegosztás mentén abban reménykedett, hogy az európai kisebbségi jogok fejlődésével kikényszerítheti a területi és a személyi elvű autonómiát. A kilencvenes évek közepére kiderült, hogy ez nem sikerült, hiszen Európának fontosabb volt a stabilitás, és Magyarország sem tudott védőhatalmi szerepet betölteni, mert neki is fontos volt az euro-atlanti integráció. Az erdélyi magyar politikai elit nagy felelőssége, hogy nem tudatosította a közvéleményben ezeket a körülményeket és nem tudott reflektálni, ellensúlyokat beépíteni a kormánykoalíciós helyzettel létrejött változásokra.

Melyek lehetnek a konszenzuspontok?

Az autonómiának a lényege néhány pontban összefoglalható, ha megnézzük, hogy mit követelnek általában a határon túli magyar közösségek. Azt szeretnék, hogy saját lakóterületükön hivatalos regionális nyelv legyen az anyanyelvük, saját oktatási és kulturális intézményrendszerrel rendelkezzenek, amit ők irányítanak. Emellett olyan közigazgatási beosztást akarnak, amelyben a magyarok lakta területeken minél kevesebb magyar kerül a magyar dominanciájú közigazgatási egységen kívülre. A gazdaságfejlesztés tekintetében azt szeretnék, hogy a magyarok ne legyenek diszkriminálva, legyen joguk a mindenkori politikai képviseleti joghoz, ismerjék el a nemzeti szimbólumaikat és partnernemzetnek tekintsék őket. Alapvetően érdekeltek abban, hogy honországuk és az anyanemzet között jó kapcsolat működjön. Végezetül a határon túli magyaroknak kimondva vagy kimondatlanul is az az egyéni vágyuk, hogy Magyarországon a magyar állampolgárokkal egyforma bánásmódban részesüljenek.

Egy konkrét személyi vagy területi elvű autonómia megvalósításának természetesen vannak előfeltételei, de az eddigi európai megvalósult példákhoz képest egyrészt a romániai magyarság nem biztonságpolitikai kérdés, másrészt az adott ország közigazgatása nem regionális önkormányzati alapon épül fel, és harmadszor, amit kevésbé szoktak emlegetni, a létező európai autonómiák gazdaságilag-társadalmilag magasabb szinten állnak, mint az adott ország átlaga.

Milyen változásokra gondol a kormánykoalíciós részvétel kapcsán?

Elsősorban arra, hogy a kilencvenes évek közepéig alapvetően a kulturális elitből kerültek ki a magyarság politikai reprezentánsai és döntően kulturális kérdésekkel foglalkoztak. Míg a

kormányzati részvétel más típusú politizálást és politikusokat igényelt, és így megnőtt a regionális gazdasági érdekcsoportok szerepe a kisebbségpolitikai eliten belül. Romániában 3-4 ilyen az RMDSZ-ben is meghatározó magyar gazdasági hálózatról beszélhetünk az ezredfordulón (Verestóy Attila, Borbély László, Takács Csaba, Kiss Sándor). A kormányzati részvétel egyben azzal is járt, hogy a problémák megoldását alapvetően politikai, jogi döntésekkel, az interetnikus alkukkal látták megoldhatónak. Ezért leértékelődött a kisebbségi önszerveződés szerepe, a társadalompolitikai kérdésekkel együtt. Ugyanekkor a kisebbségi politikus legitimitációja is megváltozott. Elsődlegessé vált, hogy milyen forrásokat tud biztosítani a saját választói számára. Közben a megnövekedett önkormányzati jogosítványok következtében a tömbmagyar területek önkormányzati vezetőinek súlya, forráselosztó szerepe is jelentősen megnőtt. Az RMDSZ-szel szemben megjelenő ellenzéki, proteszt mozgalmak épp a közösségszervező politikát hiányolták, de ezen a téren ők sem tudtak jelentős áttörést elérni. Nem hoztak új társadalompolitikai projekteket. Ma már nem az alulról szervezkedés a fontos, hanem az, hogy mit lehet kialakítani, lenyomni a román pártok torkán. Az erdélyi magyar politikusok egy általuk konstruált nemzet szándékait akarják megoldani a lehető legnagyobb jóindulattal, viszont nem az emberek problémáit. Így ezek a politikusok nem értik például, hogy miért baj, ha egy nagy kábeltevé szolgáltató cégnél az utolsó magyar nyelvű rajzfilmszatórna is kikerül a szolgáltatási csomagból. Itt nem biztos, hogy a politikusnak kellene beavatkozni, de az biztos, hogy ezekben az esetekben az adott közösségen belül nincsenek meg azok a kompetenciák, hogy például egy ilyen problémát miként is lehetne a szolgáltatóval megoldani.

A romániai nemzeti mozgalmon belül a székelyföldi elit egy magyar dominanciájú régió létrehozását tűzték ki célul. Nagy kérdés az, hogy ez mennyiben kerül konfliktusba az RMDSZ országos politizálásával illetve ezekben a megyékben, mennyiben tudnak a magyar intézmények hatékonyan működni, milyen társadalompolitikát alakítanak ki ezek között a keretek között. Ha elméletieskedni akarnék, azt mondhatnám, hogy: vajon milyen lesz ezeknek a kis magyar világoknak a belső demokratizmusa?

Milyen esélyeket lát az autonómia megvalósulására?

Nagy kérdés, hogy mi a román doktrína a magyar kisebbséggel kapcsolatban, vagyis mit akar a román állam? Másrészt fontos, hogy mit tud felmutatni a kisebbségi társadalom és hogyan változik a román állam magyarságpolitikája. Vajon e téren mindent megtett a romániai magyar elit? A romániai magyarságnak mai napig sincs román nyelvű hírportálja, amely nap, mint nap híreket közöl a romániai magyarságról. Egyáltalán nincsenek folyamatos fordítói programok, román nyelvű magyarságról szóló internetes tudástárak. Egy kedvezőtlen állami doktrínát ugyanis a közvélemény formálásával lehetne befolyásolni.

Van-e szellemi kapacitása az erdélyi magyarságnak az autonómia kivívására?

Itt nem az a kérdés, hogy hány tervezetet tudnak készíteni. Én a kiindulópontot a *reális önszemléletre* való törekvésben látom, vagyis abban, hogy a romániai magyarok tisztában legyenek saját helyzetükkel. Lehet turisztikai álmokban gondolkodni, de az adatok azt mutatják, hogy ezek pl. Hargita megye jövedelmének csak elenyésző részét adják. De sokkal

kevésbé tematizált a székelyföldi faipari, bútoripari fejlesztés vagy a régió szakképzettségi potenciálja. „Lényeglátó realistiként” szembe kell nézni azzal, hogy mindenféle fejlesztésnek csak az *oktatás minőségének* javítása lehet az alapja. Az, hogy minden székelyföldi középiskolás megtanuljon angolul, legyen jogosítványa és informatikai ismeretei, kompetencia méréseken azonos vagy jobb eredményeket mutassanak a magyarországiaknál és ez nem az autonómiától függ, de a szervezeti kultúra átalakulása, tudásalapú társadalmi stratégiák nélkül se az egyének, se a helyi közösség nem lesznek képesek előrelépni. Tegyük fel azt a kérdést, hogy a szűkülő Székelyföldön miben különbözik a helyhatóságok működése, a bármiféle hivatali ügyintézés szakszerűsége, a környezetkultúra, az oktatás támogatása más romániai megyéktől és miben más, mint Magyarországon vagy épp Ausztriában? (Vegyük észre, hogy ma már csak Hargita és Kovászna megyét értik alatta, míg 1945 után Maros is ide tartozott, a két világháború között pedig még Aranyosszékkal is számoltak.)

Tehát a kérdés inkább az, hogy hol vannak a mindennapi életviszonyokat javító felzárkózási programok és az ezek képviselőit képes szakemberek?